

fenomenov, ki šele kot označevalci v mentalni strukturi sprejemnika dosežejo Kantov noumenalni svet. V luči besed Susan Sontag bi slednje zvenelo kot zven razplatoniziranega umevanja stvarnosti, v skladu s tem pa je čedalje manj umestno razmišljati o našem doživljanju razločkov med podobami in stvarmi, posnetki in izvirniki.

Barbara Tomšič

Frane Adam, Matej Makarovič, Borut Rončević, Matevž Tomšič: Socio-kulturni dejavniki razvojne uspešnosti: Slovenija v evropski perspektivi. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, zbirka Alternative, 2001 205 strani (ISBN 961-6294-30-X), 4.320 SIT

Knjiga je bogat in obširen prikaz problematike razvojne uspešnosti držav in se pri interpretacijah opira na številne vire podatkov, ki jih interpretira s holističnim pristopom. Poročilo o človekovem razvoju (UMAR), Eurobarometer (European Comission), Human Development Report (New York, Oxford), The Global Competitiveness Yearbook 2000 (World Economic Forum, New York, Oxford), Demokratizacija v vzhodnoevropskih državah, Vrednote v prehodu II (Toš in skupina, FDV-IDV) so samo nekateri izmed virov podatkov, ki jih velja omeniti. Na podlagi izbranih baz podatkov so avtorji izbrali indikatorje, s katerimi so ugotavljali razvojne možnosti Slovenije v primerjavi z drugimi državami (članicami EU, kandidatkami za EU in drugimi svetovnimi državami). Gre za osvetlitev razvojnih procesov in trendov, ki jih narekujejo države EU, ki tvorijo inovativno evropsko jedro, in primerjavo s procesi in trendi v Sloveniji z vidika socio-kulturnih razvojnih dejavnikov.

Delo je sestavljeno iz sedmih enot-dejavnikov: civilizacijska kompetenca, odprtost družbe, socialni kapital, kognitivna mobilizacija, družbena kohezivnost, podjetniški duh in kvaliteta politike. Ti dejavniki se medsebojno povezujejo in prispevajo k oceni razvojne uspešnosti (performance) Slovenije. Avtorji pristopajo k analizi indikatorjev z makrosociološkega vidika, njihova izhodiščna enota je nacionalna država.

Civilizacijsko kompetenco razumejo na podlagi zgodovinskega okvira, kot psihokulturni socializacijski vzorec, ki se sedimentira, prenaša med generacijami in tako akumulira, pa tudi spreminja (inovira). Govorimo lahko tudi o kulturnem zemljevidu, ki omogoča ljudem orientacijo in adaptacijo v svetu, v katerem živijo (sociolog Inglehart pri opredelitvi postmaterialističnih vrednotnih orientacij izpostavi prehod od vrednot pomanjkanja k vrednotam varnosti, v širšem pogledu pa gre za zavračanje oblasti in poudarjanje posameznika, njegove svobode, samoizpolnitve, smiselnega dela, prostega časa, socialnih stikov in participacije v družbenem življenju). Na postmoderno vrednotno orientacijo ekonomska rast nima neposrednega vpliva, še več, visoke stopnje gospodarske rasti so celo negativno povezane s sklopom postmodernih vrednot. Pač pa na takšno orientacijo vpliva izoblikovana demokratična kultura držav. Pri tem imata pomembno vlogo tradicija in kulturno izročilo, ker določata vrednotenja, vedenja in čustvovanja ljudi, s tem pa učinkovitost, konkurenčnost in sistemsko inteligenco sodobnih družb. Avtorji se pri analizi socialne kompetence opirajo na Parsonsa in Eliasa, ki izpostavljata samokontrolo in samoiniciativnost kot njena temeljna principa. Na tej podlagi opredelijo štiri komponente: 1. delovna in poklicna etika, 2. sposobnost in motivacija za kolektivno akcijo in samoorganiziranje, 3. internalizacija formalno-pravne in birokratske discipline, 4. bazično funkcionalno znanje. Poleg omenjenih vidikov prispeva k civilizacijski kompetenci tudi geografski položaj države. Oddaljenost od inovacijskih, visoko razvitih držav pomeni slabši začetni položaj za razvoj. Avtorji ugotavljajo,

da imamo v Sloveniji opravka s postopno akumulacijo civilizacijske kompetence, kar prispeva k manjšim zaostankom v primerjavi z evropskim inovacijskim jedrom.

Odprtost družbe avtorji razlagajo v okviru sistemske teorije, kot prehod od samozadostnih (nacionalnih ali manjših) enot k medsebojno odvisnim, funkcionalno specializiranim enotam (kot je EU). Dimenzije odprtosti družbe so ekonomske (izmenjava proizvodov, surovin, storitev, kapitala, znanja, delovne sile), še posebej v povezavi s podjetniškim duhom in kognitivno mobilizacijo, politične (skupni standardi pri uporabi političnih praks, kot so človekove pravice, ekonomska politika, predstavniška demokracija, na višji ravni pa prenos skupno sprejetih standardov v nadnacionalne organe, kot je EU), socialne in kulturne (odsotnost/prisotnost ksenofobije in pripravljenost vzpostaviti komunikacijo z drugimi okolji, dejanska vključenost v socialna omrežja in posredovanje socialnega kapitala). Slovenija je glede na izvoz dobrin odprta država, medtem ko so neposredne tuje investicije skromne, čeprav je javnost naklonjena tujim naložbam. Problematično je zunanje zadolževanje, uvoz znanja (usposabljanja v tujini, imigracija znanstvenikov), razmeroma visoka raven etnocentrizma (izstopajo Romi in Muslimani). K reprodukciji nestrpnosti v širšem vidiku prispevajo demokratični organi/institucije, neustrezna in nestrpna politika (migracijska in begunska politika, problematika tujih prebežnikov, verski in politični voditelji, ki uporabljajo sovražni govor, vrednote tekmovanja in nestrpnosti). Odprtost/zaprtoost družbe je povezana s socialnim kapitalom na dveh ravneh, in sicer v koordinaciji in regulaciji notranjih razmerij ter odnosa do mednarodnega okolja, in kot vez med različnimi skupinami, družbami in nacionalnimi državami (vez v smislu premoščanja, kot zaupanje, ki deluje v obeh smereh, ko ima socialni kapital, ki povezuje družbene skupine, vlogo omrežij).

Pri analizi socialnega kapitala se avtorji zavedajo spolzkosti in neotipljivosti pojma, predstavijo pa tudi različne teoretske pristope (Putnam, Bourdieu, Portes, Inglehart). Socialni kapital v prvi vrsti raumejo kot pogoj, ki omogoča modernim družbam, da izkoristijo razvojne priložnosti in jih pretvorijo v kompetitivno prednost. Socialni kapital ima pomembno vlogo pri doseganju sinergije med politično stabilnostjo, učinkovitostjo države in ekonomskim razvojem, k temu pa prispevajo še posebni tipi posredništva in koordinacije; kot so intermediarni sistemi (mehanizmi in omrežja, ki izvajajo funkcijo medsystemske koordinacije komunikacije) in različne oblike sodelovanja med podsistemi ter njihovimi enotami. Sodelovanje omogočajo spontana sociabilnost, zmožnost oblikovanja novih timov, delovnih skupin, civilno-družbenih gibanj, nevladnih in prostovoljnih organizacij, itd. Pri tem so pomembni zaupanje, kooperacija, usklajeno delovanje in participacija, ali drugače, s Putnamovimi besedami, socialni kapital se nanaša na tiste aspekte socialne organizacije, kot so zaupanje, norme in omrežja, ki lahko izboljšajo učinkovitost družbe s spodbujanjem koordiniranega delovanja. Konkretni predlogi: za sistem oblikovanja politik predlagajo avtorji socialna in javno-privatna partnerstva, pogajalske sisteme kot akterje *mezo* politik. Pri transferju znanja bi bilo treba vzpostaviti mehanizme za posredovanje znanja med raziskovalno sfero, državo in industrijo. To so projektne ali mrežne organizacije. Na nivoju ekonomije in podjetij bi morali vzpostaviti grozde manjših podjetij in konzorcijska omrežja, ki bi omogočala oblikovanje racionalnejših politik in izrabe resursov. V civilni družbi kažejo na prisotnost socialnega kapitala demokratične asociacije v neprofitno-volonterskem sektorju.

Kognitivna mobilizacija je ena izmed najbolj zahtevnih faz družbene modernizacije. Je pogoj za družbo znanja, ki jo sestavljajo človeški kapital, informacije in inovacije. Kognitivni dejavniki imajo vse pomembnejšo vlogo pri kompetitivnosti sistema, predvsem v smislu delovanja intermediarnih institucij, ki skrbijo za prenos znanja med njegovimi viri in uporabniki. Avtorji osvetlijo kognitivno mobilizacijo v Sloveniji skozi štiri vidike: 1. upravljanje s produkcijo, diseminacijo in aplikacijo znanja, 2. organizacija izobraževanja in učenja, 3. spodbujanje in implementacija tehnoloških in socialnih inovacij, 4. oblikovanje informacijske in telekomunikacijske infrastrukture. Ugovotvitve večinoma aplicirajo na neizpolnjevanje kriterijev. Znanje ni razpoložljivo in kanali pretoka med viri in uporabniki so zamašeni. Po deležu BDP za izobraževanje je Slovenija primerljiva z državami v Evropi (5,8%). Delež BDP, ki je namenjen

izobraževanju odraslih, je neprimerno nižji (0,08%), takisto tudi po funkcionalni pismenosti zaostajamo za razvitimi državami EU (le 1/3 prebivalstva dosega raven, ki omogoča normalno delovanje v kompleksni informacijski družbi). Izobrazbena struktura aktivnega prebivalstva in vključenost v izobraževalne procese na terciarni ravni (višja šola ali več), je šibka (Slovenija z deležem populacije s končanim terciarnim izobraževanjem 18% zaostaja za večino držav EU). Vpisi v tehnične šole so v upadanju, zato je tudi razpoložljivost znanja s področja tehnike in informacijske tehnologije slaba (v upadanju), po drugi strani pa je opremljenost z računalniki dobra, z internetnimi strežniki pa ne. Tudi investicije v raziskovanje in razvoj niso zavidljive. Smešno je, da opremljenost z mobilno telefonijo presega gostoto stacionarnega telefonskega omrežja, ki je dokaj nizka. Rešitve?

Podjetniški duh je širok koncept, ki združuje podjetniški proces in tiste komponente socialnega in kulturnega okolja, ki najbolj vplivajo na ekonomski in socialni proces. Avtorji navajajo obstoj podjetniškega duha kot nujen pogoj za razvojni napredek v povezavi s kvalitetno politiko, družbeno kohezivnostjo, kognitivno kompetenco in socialnim kapitalom. Podjetniški duh omogoča udejanjenje invencij kognitivne mobilizacije na trgu. Kot posrednik med viri in uporabniki znanja mora stalno slediti spremembam/novostim na trgu (učinkovitost, kompetitivnost, iskanje novih priložnosti). Ocena podjetniškega duha izhaja iz treh indikatorjev: 1. kreiranje novih podjetij (podatki o gibanju števila podjetij), 2. generiranje kompetenc in mobilizacija resursov (ocena menedžerjev, ali vrednote v državi podpirajo kompetitivnost, podatki o inovativnosti podjetij, o intenzivnosti inovacijske dejavnosti, vlaganje v razvoj novih proizvodov in metod, v tehnološke raziskave in razvoj), 3. kvaliteta podjetniškega okolja (vpliv širšega institucionalnega in političnega okolja na delovanje podjetij, prilagodljivost vladnih ekonomskih politik in političnega sistema na spremembe v okolju, primernost pravnega okvira za kompetitivnost, prisotnost koruptivnih praks, vpliv birokracije na razvoj podjetniške dejavnosti, pravičnost administracije, dosegljivost tveganega kapitala, dosegljivost kreditov za nova podjetja, itd.). Del okolja, ki omogoča izkoriščanje poslovnih priložnosti novim akterjem na trgu je šibko razvit. Slovenija je ekonomsko manj svobodna država, kar velja tudi glede na dosegljivost tveganega kapitala (dosegljivost finančnih sredstev za razvoj podjetij). Ni v zavidljivem položaju. Avtorji ugotavljajo, da je slovensko gospodarstvo v primerjavi z razvitimi državami sveta slabo pripravljeno na pogoje mednarodne kompetitivnosti v naslednjih kazalcih: procesni/proizvodni menedžment, dinamična trženjska kultura, kadrovska funkcija, sistemi za spremljanje učinkovitosti intelektualnega kapitala, vključenost delovno aktivne populacije v dodatne izobraževalne programe, sistemi nagrajevanja, delež inovativnih podjetij, vlaganja v razvojno-raziskovalno dejavnost, povezanost med podjetji (podjetniški grozdi), pravni okvir, ki bi moral zagotavljati pravično tekmovanje med podjetji, birokratizacija. Socialni kapital je predpogoj za razvoj podjetniškega duha. Pri tem so pomembni trije vidiki: koordinacija, sinergija in kooperacija. Je pogoj, ki omogoča (re)produkcijo fizičnega in finančnega kapitala.

Avtorji v okviru kvalitete politike izpostavijo izhodiščno vprašanje, tj. obstoja institucionalnih mehanizmov, ki omogočajo svobodno politično tekmovanje in izbiro med alternativami. Med pogoji demokratičnega delovanja političnega sistema izpostavljajo pluralen medijski prostor, neodvisne nadzorne institucije, mehanizme za zagotavljanje družbene blaginje in zmanjševanje družbene neenakosti. Razvitost demokracije osvetlijo skozi štiri indikatorje: 1. demokratičnost, 2. stabilnost, 3. učinkovitost in 4. transparentnost. Demokratičnost označuje stopnjo ujemanja aktualnih institucionalnih aranžmajev in političnih procesov s standardi poliarhične demokracije (svoboda in zaščita človekovih pravic, delovanje političnih akterjev in institucij, participacija državljanov v politiki, medijski prostor, demokratične vrednote med ljudmi). Slovenija je uvrščena med svobodne države in ima najvišjo podporo demokratični ureditvi med (bivšimi) socialističnimi državami. Stabilnost je obstojnost sistema in vztrajnost demokratičnih principov (nevarnost politične destabilizacije, prisotnost političnega nasilja, dinamika menjav na oblasti, razmerje med reprodukcijo in cirkulacijo elit). Učinkovitost se nanaša na sposobnost države/politke za

doseganje splošno sprejetih družbenih ciljev (kar je odvisno od kvalitete delovanja političnih institucij, načina rekrutacije na vodilne položaje, kompetentnosti in avtonomije državne uprave) in zagotavljanja uspešnega funkcioniranja različnih družbenih področij v skladu z lastnimi principi. Transparentnost označuje razvidnost razmerij med različnimi institucionalnimi akterji, zagotavljanje vedenja v skladu s konsenzualno sprejetimi družbenimi normami pravičnosti in sankcioniranje kršitev teh norm (obstoj pravnega okvira, učinkovitost državne uprave, prisotnost korupcije in nadzor nad njo). Vsi naštetí vidiki so med seboj prepleteni in uvrščajo Slovenijo med najbolj uspešne srednjeevropske države skupaj s Poljsko, Madžarsko, Češko in Slovaško, ki so skupaj z baltskimi državami najresnejše kandidatke za vstop v Evropsko unijo.

Družbena kohezivnost je pojem, ki združuje dve dimenziji, integracijo in inkluzivnost, ki se nanašata na solidarnost, smiselno identiteto in participacijo. V kohezivnih družbah imajo ljudje enake možnosti, med njimi je visoka stopnja konsenza o splošnih problemih, imajo občutek pripadnosti skupnosti in identitete (večje možnosti posameznika, da se svobodno izraža kot osebnost in v političnem prostoru). Indikatorji so: 1. vloga socialne države, ki preprečuje socialno izključenost, 2. razvitost civilne družbe, 3. nacionalno-kulturni sistem, ki omogoča bazični konsenz in aktivno državljanstvo, 4. odsotnost družbene anomije (kriminaliteta, samomorilnost, odvisnost od drog in alkohola). Slovenija sodi glede na socialno politiko revščine in socialne izključenosti v skupino tranzicijskih držav z najmanjšo stopnjo neenakosti. Ocene podatkov in (samo)ocen neenakosti se močno razlikujejo. Neprofitno-volonterski sektor trpi pomanjkanje finančnih in organizacijskih sredstev. Bazični konsenz velja med Slovenci o etnični homogenosti, majhnih regionalnih razlikah, soglasju o samostojni državi. Vendar se tudi te ocene razlikujejo od (samo)ocen posameznikov. Visoko stopnjo nacionalnega ponosa spremlja nezaupanje v državne institucije. Družbena anomija je v Sloveniji prisotna tradicionalno. Prevladujeta vrednoti egalitarnosti in paternalizma, ki posredno vplivata na doživljanje neenakosti. Paternalizem pomeni nezadostno motivacijo in pomanjkanje vrednotne usmerjenosti, tako delovanje pa ovira razvoj socialnega kapitala.

Knjiga je sistematičen prikaz različnih dejavnikov, s katerimi avtorji oblikujejo razvojno oceno Slovenije, vendar je eksplicitno ne izpostavijo, ampak nakazujejo vidike, problemske točke in strategije, zaradi katerih je Slovenija uveljavljena v evropskem in svetovnem prostoru, in tiste, ki jo uvrščajo med srednje, slabo ali manj razvite države. Vseskozi pa poudarjajo dve stvari: socialni kapital (v ta namen je na koncu vsakega poglavja še poseben dodatek, ki povezuje dotično področje s socialnim kapitalom), o tem izpostavijo oceno nizke stopnje (s pomanjkanjem refleksivnega zaupanja, kooperacije in samoorganizacije, kar negativno vpliva na oblikovanje projektnih in asociativnih organizacij in intermediarnih struktur), in nujnost obstoja široko razvejanega omrežja kompetentnih intermediarnih mehanizmov (institucij, organizacij), ki omogočajo relativno enostaven, hiter in učinkovit prenos znanja (predvsem v kontekstu kognitivne mobilizacije), vrednot, inovacij, sodelovanja, itd. Avtorji kritično ugotavljajo, da je Slovenija v zadnjih desetih letih napredovala in ustvarila dobra izhodišča za večjo razvojno dinamiko, ni pa še vibrantna družba, to je duhovno sproščena, socialno in tehnološko inovativna družba, niti ni družba znanja. Priporočam bralcem z veliko vprašanji.